नड्या स्त्री नडानां समूहः पाशा० य । नडसमूहे अमरः । तत्र गणे नटेत्यत्र नडेति पाठान्तरम् ।

नड्वत् त्रि० नडाः सन्ति प्रायेणात्र "कुमुदनडवेतसेभ्यो ड्वतुप्" पा० ड्वतुप् । बहुलनडयुक्ते

नड्वल त्रि०नडाः प्रायेण सन्त्यत्र "नडशादाड् ड्वलच्" पा० ड्वलच् । बहुलनडयुते देशे "यो नड्वलानीव बलानि गजः परेषाम्" रघुः । वैराजस्य मनोः २पत्नीभेदे स्त्री "मनोरजायन्त दश नड्वलायां महौजसः । कन्यायां भरतश्रेष्ठ ! वैराजस्य प्रजापतेः" हरिवं०२अ० । नड्वलः स्थानत्वेन अभिमतत्वेनास्त्यस्या अच् । ३नड्वलस्थे ४तदभिमानिनि च देवताभेदे स्त्री "नड्वलाभ्यः शौष्कलम् पाराय मार्गारम्" यजु०३०।१६ पुरुषमेधीयपशूक्तौ

नत त्रि० नम–कर्त्तरि क्त । १नम्रीभूते २कुटिले च मेदि० । "नतभ्रुवो नव्यजनापनेयः" उद्भटः । सि० शि० प्रमिता० उक्ते येन कालेन मध्याह्नान्नतोरविस्तादृशे २कालभेदे उन्नतशब्दे १८८।८९ पृ० दृश्यम् "पूर्वं नतं स्याद्दिनरात्रिखण्डं दिवानिशोरिष्टघटीविहीनम् । दिवानिशोरिष्टघटीषु शुद्धं द्युरात्रिखण्डं त्वपरं नतं स्यात्" नी०ता० उक्ते ३इष्टघटीहीने दिवारात्रार्द्धकाले इष्टघटीतो वा हीने ४तथाभूते काले च छायया दिनज्ञानार्थे ५धनुःकलाभेदे च सच सू० सि० रङ्गनाथाभ्यां दर्शितो यथा

"मध्यच्छाया भुजस्तेन गुणिता त्रिभमौर्विका । स्वकर्णाप्ता धनुर्लिप्ता नतास्ता दक्षिणे भुजे । उत्तराश्चोत्तरे याम्यास्ताः सूर्यक्रान्तिलिप्तिकाः । दिग्भेदे मिश्रिताः सोम्ये विश्लिष्टाश्चाक्षलिप्तिकाः" सू०सि० "अभीष्टदिने माध्याह्निकी छाया भुजसंज्ञा ज्ञेया । तेन भुजेन त्रिज्या गुणिता मध्याह्नच्छायाकर्णेन भक्ता फलस्य धनुःकला नता नतसंज्ञास्ताः नतकला दक्षिणे भुजे मध्याह्नच्छायारूपभुजे प्राच्यापरसूत्रमध्याद्दक्षिणदिक्स्थे सति उत्तरदिक्का, उत्तरे भुजे दक्षिणाः । चो विषयव्यवस्थार्थकः । ता नतकलाः सूर्यक्रान्तिनतकलाः प्रागुक्ताः, दिग्भेदस्वदिशोर्भिन्नत्वे मिश्रिताः संयुक्ताः साम्येऽभिन्नदिक्त्वे विश्लिष्टा अन्तरिताः । द्वादशाङ्गुलशङ्कुकोटौ मध्याह्नच्छायाकर्णे वा मध्यच्छाया भुजस्तथा खस्वस्तिकान्मध्याह्नकाले सूर्यस्य याम्योत्तरवृत्ते यदन्तरेण नतत्वं ता नतकलास्तज्ज्या नतांशज्या मध्याह्नोन्नतांशज्यारूपशङ्कौ त्रिज्याकर्णे वा भुज इति मध्याह्नच्छायाकर्णे मध्याह्नच्छाया भुजस्तदा त्रिज्याकर्णे को भुज इत्यनुपातेन नतज्या तद्धनुरत्र कलात्मकत्वान्नतकलास्ता ग्रहसम्बद्धा इति छायादिग्विपरीतदिक्काः । अथ क्रान्त्यंशाक्षांशयोरेकदिक्त्वे योगेन नतांशा इति दक्षिणा नतकला दक्षिणक्रान्तिकलाभिर्हीना अक्षांशा भवन्ति । क्रान्त्यंशाक्षांशयोर्भिन्नदिक्त्वेऽन्तरेण नतांशा यदि दक्षिणास्तदा क्रान्त्यूनाक्षांशस्य नतत्वादुत्तरक्रान्तियुता अक्षांशाः यदि तूत्तरास्तदाक्षोनक्रान्तेर्नतत्वान्नतोनोत्तरक्रान्तिरक्ष इति सम्यगुपपन्नम्" रङ्ग० । अधिकं नतिशब्दे दृश्यम् ।

नतद्रुम पु० नित्यक० । लताशाले रत्नमा० । [अमरः ।

नतनासिक त्रि०नता नासिकाऽस्य । (खाँदा) नतनासायुक्ते

नतराम् अव्य० न+आसु तरप् । १अतिशयनञर्थे प्रतियोग्यसमानाधिकरणे अभावे २नितरामित्यर्थे च "तस्माद्वेतयोः सतोर्नतरां चन्द्रमा भाति" शत०ब्रा०११।८।३।१

नताङ्गी स्त्री नतमङ्गमस्या ङीष् । नार्य्यां राजनि० ।

नति स्त्री नम–भावे क्तिन् । नमने खापकर्षबोधकव्यापारभेदे करशिरःसंयोगादौ । नमस्कारभेदाश्च कालीपु०यथा "त्रिकोण१मथ षट्कोण२मर्द्धचन्द्रं३ प्रदक्षिणम्४ । दण्ड५मष्टाङ्ग६मुपञ्च७ सप्तधा नतिलक्षणम् । ऐशानी वाथ कौवेरी दिक् कामाख्याप्रपूजने । प्रशस्ता स्थण्डिलादौ च सर्वमूर्त्तेस्तु सर्वतः । त्रिकोणादिव्यवस्थाञ्च यदि पूर्वमुखो भवेत् । पश्चिमाच्छाम्भवीं गत्वा व्यवस्थां निर्दिशेत् तदा । यदोत्तरामुखः कुर्य्यात् साधको देवपूजनम् । तदा याम्यात्तु वायव्यां गत्वा कुर्य्यात्तु संस्थितिम् । दक्षिणाद्वायवीं गत्वा दिशं तस्याश्च शाम्भवीम् । ततोऽपि दक्षिणं गत्वा नमस्कारस्त्रिकोणवत् । त्रिकोणो यो नमस्कारस्त्रिपुराप्रीतिदायकः१ । दक्षिणाद्वायवीं गत्वा तां त्यक्त्वाग्नौ प्रविश्य च । अग्नितो राक्षसीं गत्वा ततश्चाप्युत्तरां दिशम् । उत्तराच्च तथाग्नेयीं भ्रमणं द्वित्रिकोण(६)वत् । षट्कोणो यो नमस्कारः प्रीतिदः शिवदुर्गयोः२ । दक्षिणाद्वायवीं गत्वा तस्याव्यावृत्य दक्षिणाम् । गत्वा योऽसौ नमस्कारः सोऽर्द्धचन्द्रः प्रकीर्त्तितः३ । सुकृत् प्रदक्षिणं कृत्वा वर्त्तुलाकृति साधकः । नमस्कारः कथ्यतेऽसौ प्रदक्षिण इति द्विजैः४ । त्यक्त्वा स्वमासनस्थानं पश्चाद् गत्वा नमस्कृतिः । प्रदक्षिणं विना या तु निपत्य भुवि दण्डवत् । दण्ड इत्युच्यते दैवैः सर्वदेवौघमोददः५ । पूर्ववद् दण्डवद् भूमौ निपत्य हृदयेन तु । चिबुकेन मुखेनाथ